

SOCIJALNI PROGRAM I DRUŠTVENO-POLITIČKE KARAKTERISTIKE PUČKOG USTANKA MATIJA IVANIĆA

Andro Gabelić, Hvar

I

Socijalni program, društveno-ekonomske i društveno-političke karakteristike pučkog ustanka Matija Ivanića, ne bi bilo moguće objasniti i razumjeti, ako se ne bi locirale u šire okvire od okvira same hvarske komune.

Počet ćemo općepoznatom i u marksističkoj teorijskoj misli općepoznatom naučnom istinom da je svaki društveni poredak — smjenjujući na historijskoj pozornici prethodno društveno uređenje — u sebi nosio i u svojim vlastitim okvirima razvijao klicu svoje negacije. Klica negacije feudalnog društvenog poretka bili su srednjovjekovni gradovi. U tim gradovima, koji se u Evropi razvijaju, uglavnom negdje od XI i XII stoljeća, razvija se zanatstvo i trgovina i, usporedno s tim, relativno brzo osvajaju teren robno-novčani odnosi, koji podrivaju same ekonomske osnove feudalizma, čiju društveno-ekonomsku bazu čini naturalna privreda.

Kvalitativno novi procesi u društveno-ekonomskoj sferi života, suprotni društveno-ekonomskom feudalnom biću, nužno su izazvali i odgovarajuće procese u društveno-političkoj sferi života srednjovjekovnog grada. Pritom, jasno se uočavaju tri faze tih procesa: a) faza borbe protiv feudalnih sizerena za emancipaciju gradova i stvaranje više ili manje autonomnih gradskih komuna; b) faza borbe gradskog patricijata za istiskivanje pučana iz organa uprave, koja je imala finale u tzv. zatvaranju gradskih vijeća; c) faza borbe već razvijenijeg gradskog stanovništva, odnosno njegovih bogatijih slojeva — trgovaca, zanatlija i drugih — za participaciju u vlasti, odnosno za njezino preotimanje iz ruku patricijata.

Bitna i u izvjesnom smislu zajednička karakteristika navedenih faza u evoluciji srednjovjekovnih gradova sadržana je u činjenici da je upravo društveno-ekonomski faktor determinirao rezultate borbe u svakom pojedinom slučaju. Naime, što je ekonomska moć grada u cjelini bila veća, to je grad prije i lakše izvojevao status autonomne komune. Sljedstveno tome, i proces »zatvaranja« gradskih vijeća bio je brži i bezbolniji ukoliko je gradski patricijat bio ekonomski jači i utjecajniji. Ista zakonitost vrijedila je i u trećem slučaju — oštrina borbe pučana za sudjelovanje u vlasti, odnosno za njezino preotimanje iz ruku patricijata, a samim tim i rezultati te borbe, primarno su

ovisili o ekonomskoj moći pučana, ili bolje, ekonomskoj moći viših pučkih slojeva.

Za vrijeme koje je predmet naše pažnje — XV i početak XVI stoljeća — karakteristično je da se proces razvijanja gradova nalazio, uglavnom, u trećoj fazi koju karakterizira borba pučana za sudjelovanje u vlasti, odnosno za njezino osvajanje. Osim nekih izuzetaka, kao u slučaju Ulcinja, u kojem do početka XVI stoljeća nije bilo ni pokušaja da se patricijat zatvori,¹ upravo zbog njegove slabosti — i gradovi našeg jadranskog pojasa, uključujući i Hvar, imali su već iza sebe prvu i drugu fazu svog razvoja. U to vrijeme u tim je gradovima u punom zamahu borba pučana i patricijata za vlast, odnosno za sudjelovanje pučana u njoj. Najviši izraz te borbe je čitav niz pučkih buna od Cresa i Krka preko Zadra, Šibenika i Splita do Bara. U taj kontekst spada i pučki ustanak na Hvaru i Visu koji je, međutim, po širini i dubini, a i po rezultatima, išao dalje od drugih pučkih pokreta svoga vremena. U historiografiji je ovo posljednje registrirano i istaknuto,² ali ne i naučno objašnjeno. Međutim, hvarsko-viški pučki fenomen mora imati svoje objašnjenje. Ono nije, niti može biti, u jednostavnoj konstataciji da je Sebastian Giustignan, specijalni providur za Dalmaciju, koji je od mletačkog Senata dobio zadatak da smiri pobunjenu Dalmaciju, gotovo u prolazu ugušio pobune na Krku, u Zadru, Šibeniku i Splitu,³ dok je na Hvaru od početka kolovoza do sredine studenoga 1512. god. vodio teške diplomatske i oružane borbe u kojima je katastrofalno potučen i zbog neuspjeha smijenjen. Bitno objašnjenje nije ni u neospornoj istini da je hvarsko-viški pučki ustanak bio dobro organiziran i još bolje vođen. Naprotiv, ako želi da to bude, historijska nauka mora fundamentalno objašnjenje tražiti u društveno-ekonomskoj i društveno-političkoj sferi života hvarske komune, jer se ono tamo i nalazi.

II

Naročito za razvijenije srednjovjekovne gradove karakteristično je da se kao rezultat razvoja zanatstva i trgovine, uopće kao rezultat razvoja robno-novčane privrede, razvija i postepeno ekonomski jača sloj bogatijih građana, koji se mirne duše mogu nazvati pretečama buržoazije. Marx i Engels upravo tako i interpretiraju taj problem, kada kažu da su se prvi elementi buržoazije razvili iz stanovništva predgrađa srednjovjekovnih gradova.⁴ Kao i drugi

---

¹ Istorija Crne Gore, knj. II, tom I, Beograd 1970, 87.

² U isticanju toga ide se i do konstatacije da hvarsko-viški pučki ustanak predstavlja prvi slučaj »u našoj historiji da su u borbi klasa potlačeni pobijedili« (Z. Č r n j a, Kulturna historija Hrvatske, Zagreb 1964, 164).

³ U pismu od 3. VIII 1512. godine, koje je iz Hvara pisao sinu Marinu, S. Giustignan ističe da je najteža bila šibenska ekspedicija (»zadarsku ekspediciju treba smatrati neznatnom ako se usporedi s onim što smo učinili u Šibeniku«). A to najteže izgledalo je tako da »u jedan sami dan pobunjeni grad (...) oslobodismo i umirismo« (M. S a n u d o, Diiarii sv. XV, izd. I. Kukuljević u *Arhivu za povjestnicu jugoslavensku*, VI, 1863).

⁴ K. M a r k s i F. E n g e l s, Manifest komunističke partije, Beograd 1947, 3.

srednjovjekovni gradovi, a sigurno i uvjerljivije od mnogih među njima, i primjer grada Hvara potvrđuje tu naučnu istinu. Naime, još u današnjem predgrađu srednjovjekovnog Hvara, »Burgu«, stoje materijalni spomenici pretečama buržoazije na našem tlu, u liku palača kakve su one pučkih porodica Gargurić i Vukašinonović.

Autori »Manifesta komunističke partije« idu još dalje. Oni govore o *buržoaziji* srednjovjekovnih gradskih komuna, koja u tim komunama prolazi čak kroz drugu od ukupno pet faza svoga razvitka — »od ungnjetenog staleža pod vlašću feudalnih gospodara« do vladajuće društvene klase koja je »u modernoj predstavničkoj državi osvojila isključivu političku vlast.«⁵

Iz dobro poznatih razloga, opisani društveni procesi najprije su se počeli odvijati u sredozemnom bazenu gdje, prema Marxu, zatječemo prve sporadične početke kapitalističkog načina proizvodnje još u XV, pa čak i u XIV stoljeću.⁶ A unutar tog bazena prednjačila je talijanska regija u kojoj se, također prema Marxu »najranije razvila kapitalistička proizvodnja.«⁷ Kao što je poznato, u toj regiji se nalazila i tzv. mletačka Dalmacija, samim tim i hvarska komuna, koja je u doba pučkog ustanka M. Ivanića bila najrazvijenija komuna mletačke Dalmacije. Ovo posljednje naša historiografija je registrirala i utvrdila,⁸ ali se ne bi moglo reći da je iz te činjenice izvukla i adekvatne naučne zaključke pri interpretiranju revolucionarnih gibanja koja su u hvarskoj komuni kulminirala u događajima od 1510. do 1514. godine.

Svoj procvat u XV i XVI stoljeću hvarska komuna duguje poglavito izvanrednom geografskom i topografskom položaju hvarske luke, koji je uvjetovao da ta luka postane glavna trgovačko-tranzitna i vojno-pomorska baza na magistralnom plovnom putu onoga vremena Venecija — Sredozemlje i obratno. O tome govore i mletački i hvarski izvori. U jednom izvještaju iz 1535. god. mletački sindici za Dalmaciju, Leonard Venerio i Jeronim Contareno, navode da se u hvarskoj luci »zadržavaju sve lađe koje idu u Levant ili se iz njega vraćaju.«⁹ A Vinko Pribojević u poznatom govoru o Slavenima 1525. god. za promet brodova kroz hvarsku luku kaže: »Često sam vidio, kako je ova luka u zoru bila bez brodova, a predvečer sam ih u njoj nabrojio dvadeset do trideset.«¹⁰ Dok su naši primorski gradovi na kopnu stagnirali, s jedne strane, zbog ograničenja koje je Venecija stavljala njihovu razvoju,¹¹ a s druge strane, zbog turskih prodora k obali koji su ugrožavali, slabili i prekidalili njihovu vezu sa zaletom — dotle je silan promet brodova, ljudi i roba kroz hvarsku luku stalno jačao privredni potencijal hvarske komune i širio duhovne horizonte njezina

⁵ N. dj., 4.

⁶ K. M a r k s, Kapital, tom I, Beograd 1947, 604.

⁷ N. dj., 605.

⁸ Historija naroda Jugoslavije, II, Zagreb 1959, 268—269.

⁹ G. N o v a k, Hvar kroz stoljeća, Zagreb 1972, 105.

¹⁰ V. P r i b o j e v i ć, O podrijetlu i zgodama Slavena, Zagreb 1951, 205.

¹¹ Nizom propisa Venecija je ograničavala slobodnu trgovinu dalmatinskih gradova s lukama izvan mletačke jurisdikcije, ponekad čak i s lukama Republike, isključujući samu luku Venecije.

pučanstva,¹² bez obzira na to što ni hvarska komuna nije bila pošteđena od mletačkih ograničenja u pogledu njezine neposredne trgovine sa stranim lukama i zemljama.¹³

Budući da detalji za ilustraciju ove konstatacije izlaze iz limitarnih prostornih okvira ovoga rada, podsjetit ćemo samo na neke najglavnije orijentire. Na primjer onaj da je vrijednost cjelokupnog robnog prometa Hvara oko polovine XVI stoljeća bila veća od vrijednosti tog istog prometa Zadra, Splita, Brača i Korčule zajedno.¹⁴ Ili onaj da su u to isto vrijeme prihodi hvarske komunalne blagajne iznosili do 12.000 dukata, što je znatno premašivalo redovne potrebe komune. Prema mletačkim izvorima, prihodi plemićkih porodica u dalmatinskim gradovima kretali su se od 100 do 200 dukata godišnje, a bilo ih je i s nižim prihodima od 100 dukata, dok je samo nekoliko porodica imalo prihode od 500 do 700 dukata godišnje.¹⁵ U hvarskoj komuni, pak, 200 dukata je predstavljalo, uglavnom, najniži prihod jedne od 38 plemićkih porodica, dok su prihodi najbogatijih plemića znali i premašiti cifru od 1000 dukata godišnje.

Što je za naša razmatranja od posebnog i bitnog značenja, u hvarskoj komuni su prihodi 15 najbogatijih pučkih obitelji iznosili oko 200 dukata godišnje. Prihodi srednjeg pučkog sloja bili su manji, ali još uvijek znatni. Taj pučki sloj trgovaca, brodarka i ribara-vlasnika mreža, bio je jako razvijen i zajedno s višim pučkim slojem sačinjavao je 25% gradskog i varoškog stanovništva, odnosno 12,4% cjelokupnog stanovništva komune. Na društvenoj ljestvici iza toga sloja bio je sloj zanatlija na koji je otpadalo oko 30% gradskog i varoškog stanovništva, odnosno 15% cjelokupnog stanovništva komune.¹⁶

Jedna od značajnih društveno-ekonomskih i društveno-političkih karakteristika hvarske komune bila je okolnost da ekonomski jači i utjecajni pučani nisu živjeli i djelovali isključivo u gradu Hvaru, već i u mjestima srednjeg dijela otoka, a također u Visu (Sv. Jurju) i Komiži, čiji je razvoj bio potaknut općim процватом komune. Tu okolnost, najvjerojatnije, nisu uočili oni autori koji zbivanja u hvarskoj komuni od 1510. do 1514. god. definiraju kao pučku bunu, koja je — pošto joj se težište iz hvarskih gradskih zidina prenijelo u hvarsku ravnicu — prerasla u seljački ustanak.¹⁷

¹² U izvještaju iz 1553. godine, mletački sindik za Dalmaciju, Giambatist Giustignan, piše da je grad Hvar »postao kulturnan«, a njegovi stanovnici »pokazuju veliku civiliziranost«, u čemu Hvar ide ispred »ostalnih gradova Dalmacije« (Novak, Hvar kroz stoljeća, 105—106).

¹³ O prometu roba kroz hvarsku luku slikovito govori Pribojević kad na 205. str. već citiranog djela kaže: »Što god naime proizvodi bogati Istok, što god daje plodni Lacij, što god pruža hrabra Ilirija, što god rađa sunčana Afrika, što god nosi opora Hispanija, što god daje u zamjenu surova Skitija, što god pruža sretna Arabija, što god izvozi rječita Grčka, može se vrlo često kupiti u ovom gradu.«

¹⁴ Historija naroda Jugoslavije, II, 273.

¹⁵ N. dj., 272.

¹⁶ O socijalnoj strukturi hvarske komune, razvijenosti i utjecaju pojedinih društvenih slojeva, vidi opširnije u radovima: I. Kasandrića »Proizvodni odnosi u hvarskoj komuni do konca XVI stoljeća«, *Mogućnosti* XIX, 1972, br. 1. i »Socijalna struktura hvarske komune i njen utjecaj na pučki ustanak«, *Hvarski zbornik* II 1974.

¹⁷ O. Keršovani, *Povijest Hrvata, Rijeka 1971*, 25 i *Vojna enciklopedija*, izdanje drugo, tom III, 723.

Vrlo indikativne elemente društveno-ekonomske slike mjesta srednjeg dijela otoka Hvara, gdje je bila baza pučkog ustanka, ostavio nam je Pribojević u već citiranom govoru o Slavenima. Za kuće stanovnika 11 sela i varoši tog najgušće naseljenog dijela otoka, suvremenik Pribojević kaže da su »visoke i prostrane sa stropovima i ostalim gradskim ukrasima krasno uređene tako da nedostaju jedino još zidine, pa da ta sela dobiju izgled dosta dobro raspoređenog grada«. Pribojević spominje i njihove »brze brodove ili bracere« i »preko 180 manjih brodova s mrežama, pomoću kojih zarađuju ribolovom svake godine velike svote novaca«. Autor prvog panslavističkog teksta govori, dalje, o trgovcima »iz raznih strana svijeta« koji tu dolaze da kupuju ribu i druge proizvode, i o »obilnim materijalnim dobrima i dosjetljivom lukavstvu« koje »u saobraćaju s njima naši zemljaci stekoše«. Napokon, Pribojević govori i o brodarima-pomorcima i trgovcima s tog dijela otoka Hvara. »Šta da kažem o njihovim te-retnim lađama, kojima voze u daleke krajeve vino, smokve, slanu ribu i drugu takvu robu, kad znam da je jedan od njih sam vlasnik pet prilično velikih lađa.«¹⁸

I sam Matij Ivanić bio je vlasnik »prilično velike lađe« sa dva jarbola, brigantina, bio je, dakle, brodar i trgovac, a ujedno i ribar i težak s kućama u Vrbanju i Vrboskoj.¹⁹ Pored ostalih sačuvao se i podatak o jednom drugom Vrbanjaninu, Jurju Trbuškoviću, koji je u XV stoljeću, pored kuće u Vrbanju, imao kuću u Jelsi, Hvaru i Splitu.²⁰

I razni drugi izvori zabilježili su ponešto o izgledu mjesta hvarske ravnice onoga vremena. U pismu svom sinu Marinu od 2. IX 1512. god. S. Giustignan navodi da je prilikom njegova napada na Vrbosku 28. VIII iste godine »izgorjelo 14 kuća koje su djelomice bile slične gradskim kućama«.²¹ Iz jednog drugog Giustignanova pisma dá se zaključiti da je jedna od tih kuća »sličnih gradskim« pripadala M. Ivaniću, a druga Jakovu Blaškoviću, čije ime dokumenti o ustanku stavljaju odmah iz imena pučkog vođe. O ondašnjem Starom Gradu jedan drugi suvremenik, apostolski vizitator Valier, kaže da u njemu ima »mnogo elegantnih zgrada i crkava«.²²

Iz činjenice da se težište ustanka iz grada Hvara prenijelo u mjesta hvarske ravnice ne slijedi, međutim, zaključak da pučani grada Hvara nisu masovno sudjelovali u borbi, a još manje da viši pučki sloj toga grada nije sudjelovao u kormilarenju ustankom. Već prvi izvještaj o ustanku, pismo bračkog kneza Molina od 28. V 1510. godine govori o 1000 ustanika iz srednjeg dijela otoka, kojima se u gradu Hvaru priključila masa od novih 1000 ustanika.²³ A S. Giustignan u pismu mletačkom duždu od 20. IX 1512. god. piše da su pučani poticani

¹⁸ Pribojević, O podrijetlu i zgodama Slavena, 199—201.

¹⁹ Još u prvoj polovici XIV stoljeća obitelj Ivanić imala je vlastite parcele zemlje u hvarskoj ravnici, što je tada bila rijetkost za pučke obitelji. Opširnije o obitelji Ivanić vidi: I. Kasandrić, Obitelj Ivanić (Ivaneo) iz Hvara, *Mogućnosti XXIII*, 1976, br. 1.

²⁰ N. Duboković Nadalini, Nekoliko topografskih i posjedovnih bilježaka sa Hvara iz XV vijeka, *Prilozi povijesti otoka Hvara I*, 1959, 42.

²¹ Sanudo, Diarii, sv. XV.

²² Novak, Hvar kroz stoljeća, 178.

²³ Sanudo, Diarii, sv. X.

od »one trojice poglavica koji žive u selima (...) a i od one trojice koji žive u gradu primaju savjete«. ²⁴

Ali, vratimo se pitanju socijalne strukture. Većinu stanovnika otoka Hvara i Visa nisu, naravno, sačinjavali bogatiji pučani koji su stanovali u »elegantnim zgradama«, nego siromašni težaci-koloni iz koliba i kuća često građenih u suhozidu, koji su obrađivali vlastelinsku, crkvenu i općinsku zemlju, a i zemlju bogatijih pučana. Položaj te osnovne mase stanovništva bio je težak kao i u ostalim dalmatinskim komunama s tom, ne bitnom, ali ne i beznačajnom razlikom, da je sistem *gratia* kao specifičnog oblika agrarno-proizvodnih odnosa u hvarskoj komuni bio razvijeniji nego u ostalim komunama mletačke Dalmacije. To je značajno zbog toga što je, s jedne strane, seljak kao pogodovnik *gratie* bio više stimuliran kao proizvođač, a s druge strane, što se razvijenim sistemom *gratia* punila komunalna blagajna, čiji je dio sredstava sigurno trošen na razvoj komune u cjelini. ²⁵

III

Kad u svojoj analizi stavljamo težište na procvat komune, odnosno na bogatije slojeve njezina stanovništva, posebno na ekonomski jače pučke slojeve, a ne na kolone, ribare (»družinu«), pastire i uopće na siromašne pučke slojeve sa dna društvene ljestvice — činimo to zato da utvrdimo i istaknemo da su u životu hvarske komune postojale materijalne društveno-ekonomske, samim tim i društveno-političke pretpostavke za kvalitativno drugačiju revolucionarnu trasu zbivanja od 1510. do 1514. god. od trase koju tim zbivanjima pripisuju neki autori. Odnosno, da oslonjeni na snagu činjenica jasno kažemo da ne mogu biti u pravu oni autori koji pučki ustanak M. Ivanića pokrivaju seljačkom kapom, ²⁶ kao ni oni za koje su kategorije »pučki« i »seljački« sinonimi. ²⁷ A također i to da se — što je češći slučaj — ne uočava mjesto naše zemlje na skali suvremenih progresivnih evropskih kretanja, kad se ne samo hvarsko-viški pučki ustanak, već i sve pučke bune onoga vremena na našem tlu, i onda kad se izdvajaju kao posebna historijska kategorija, ne tretiraju kao dah novog doba, na čijem se pragu Evropa tada nalazila.

²⁴ N. dj., sv. XV. Prijevod kod: J. Stipišić, Dva izvora za povijest pučkog ustanka na Hvaru 1510—1514, Hvar 1976 (izd. Centar za zaštitu kulturne baštine — šapirografirano); isti, Glavni izvori za poznavanje pučkog ustanka na Hvaru (u prilogu ovom zborniku).

²⁵ Kao zakupnik vlastelinske i crkvene zemlje, težak-kolon bio je obavezan da vlasniku zemlje daje 1/5 do 1/3 prinosa a kao pogodovnik *gratie* je davao 1/6 prinosa, što je za njega predstavljalo ipak lakši teret. Prihodi komunalne blagajne iz tog izvora bili su toliki da su u kasnijem periodu iznosili čak 2/3 ukupnih prihoda komune. Istina, posrednim putem dio komunalnih sredstava iz tog izvora završavao je u džepovima vladajućeg plemstva, ali je jedan dio ipak trošen na razvoj komune, koja djelomice i tom izvoru bogatstva duguje svoj procvat. Vidi o tome opširnije studiju: I. K a s a n d r i ć, »*Gratia*«, Split 1976.

²⁶ Pored citiranih u fusnoti br. 17 izrazitiji primjeri su F. Čulinović, Seljačke bune u Hrvatskoj, Zagreb 1951. i R. Rajković, Seljački ustanak na Hvaru u XVI stoljeću, *Kultura* III, Zagreb 1938, br. 7.

²⁷ N. Klaić, Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine, Zagreb 1972, 368—369.

Kad je riječ o društveno-ekonomskim pretpostavkama koje pučki ustanak M. Ivanića lociraju na drugačije društvene koordinate od onih na kojima se nalaze seljačke bune i ustanci, valja naglasiti da se te pretpostavke nalaze i u proizvodnim odnosima hvarske komune onoga vremena. Istina, u najjačoj privrednoj grani komune, poljoprivredi, vladaju specifični feudalni proizvodni odnosi, za koje je karakteristično da težak-kolon ispunjava svoje obaveze prema feudalcu u obliku naturalnih davanja. No, ta davanja iznose 1/6 do 1/3 njegovih proizvoda, dok glavninom proizvodne mase od 2/3 do 5/6 seljak slobodno raspolaže. Veći dio te glavnine svojih proizvoda on iznosi na vrlo razvijeno tržište hvarske komune, a posredno (često i neposredno) i na međunarodno tržište, na što ga prinudava već i sama priroda njegova gazdinstva na kojem se ne proizvode osnovne živežne namirnice, ili se proizvode u nedovoljnim količinama (daleko najglavniji proizvod je vino). Sa svoje strane ni feudalac ne konzumira veći dio naturalne rente, već tim putem stečena dobra iznosi na tržište. Sve to potiče dalji razvoj robno-novčanih odnosa, koji podrivaju same temelje feudalnog društva, zasnovanog na naturalnoj privredi.

U ribarstvu, drugoj po značenju privrednoj grani komune, proizvodni odnosi su drugačiji. Osim nebitnih feudalnih primjesa²⁸ u toj privrednoj grani vladali su ranokapitalistički proizvodni odnosi kakvi su, istina bez navedenih feudalnih »natruha«, vladali sve do naše socijalističke revolucije, a sreću se — bilo nam pravo ili ne — još i danas. U brodarstvu, također razvijenoj privrednoj grani, stanje je bilo slično onome u ribarstvu. Članovi posada brodova praktično su bili u najamnom radnom odnosu čak i tada kad je vlasnik broda bio plemić. O zanatstvu ne treba posebno ni govoriti, jer je za zanatstvo hvarske komune karakteristično isto ono što i za zanatstvo uopće, naime to da se u toj proizvodnoj sferi općenito i začinje najamni radni odnos.

Ne samo u materijalnoj, već i u duhovnoj sferi života hvarske komune postojale su pretpostavke za drugačiju revolucionarnu trasu pučkog ustanka od one koja se tom ustanku često pripisuje. To je i razumljivo, jer duhovni oblici života u krajnoj konsekvenciji i nisu ništa drugo nego odraz materijalne stvarnosti.

Analiziranje hvarskog renesansnog kruga ne spada u okvire ovoga rada. Uostalom, opće je poznato da je »otok Hvar u to doba (u XVI stoljeću; A. G.) bio najvažnije književno središte u mletačkoj Dalmaciji i to svoje značenje sačuvao je dugo i u XVII stoljeću.«²⁹ Poznato je, također, da je u Hvaru podignuto, ako eventualno ne prvo, a ono sigurno jedno od prvih komunalnih kazališta Evrope — dakle, kazalište pristupačno svima, a ne samo eliti feudalnog društva, što nije feudalni društveno-kulturni normativ, već anticipacija novog

²⁸ Samo na nekim »poštama« neke crkve su bile stekle pravo feuda, pa su ribari u tim slučajevima morali crkvi plaćati ribolovnu rentu. Bilo je još nekih feudalnih obaveza, kao ona da se najbolja riba ima dati sucu, što se, s obzirom na velike količine ulovljene ribe, naročito plave ribe, može zanemariti. Inače, komunalni statut uopće nije ulazio u odnose između vlasnika mreža i ribara (»družine«), što je očit dokaz da ribarstvo praktično nije spadalo u sferu feudalnih proizvodnih odnosa, kodificiranih u komunalnom statutu.

²⁹ Historija naroda Jugoslavije II, 277.

doba koje je upravo preko renesanse nagoviještalo svoje skoro stupanje na historijsku pozornicu.³⁰

U vezi s tim naš interes zaokuplja općepoznata i općepriзнata činjenica da renesansa kao takva, tj. renesansa uopće, predstavlja zrake svjetlosti koje razbijaju srednjovjekovni mrak, da je ona duhovni izraz nastupajućeg novog doba, od feudalizma mnogo progresivnijeg i revolucionarnijeg buržoaskog doba, za čiju postepenu historijsku afirmaciju postoje materijalne pretpostavke u krilu feudalnog društva, čija je zvijezda na zalazu. Ako je to renesansa uopće, zašto to isto ne bi bio i hvarski renesansni krug? Zašto bi sudbina renesansnih ostvarenja na hvarskom tlu — odnosno i sudbina renesansnih dometa na našem jadranskom primorju uopće — bila da se u literaturi klate u društveno-ekonomskom i društveno-političkom vakuumu, umjesto da se čvrsto vežu za društvene osnove iz kojih su ponikli? Napokon ako su kultura i politika samo ideološki odraz objektivne stvarnosti, zašto kulturne implikacije hvarskog renesansnog kruga i političke ideje pučkih ustanika ne bi predstavljali dijalektičko jedinstvo, ne samo u smislu zajedničke društvene podloge, već i u smislu nagovještaja kvalitativno novih društvenih stremljenja.

IV

Ako naučno čvrsto stoji Marxova i Engelsova misao da su se iz stanovništva predgrađa srednjovjekovnih gradova razvili prvi elementi buržoazije — u što ne može biti sumnje — i ako je naučno održivo, u što se također ne bi smjelo sumnjati, da su ekonomski jači pučki slojevi tih predgrađa predstavljali preteče buržoazije, po Marxu i Engelsu čak i buržoaziju — onda ne bi bilo moguće osporiti ni to da su borbeni zahvati tih slojeva, revolucionarne borbe i ustanici čiji su kurs oni kreirali, nešto što se smije, ili čak mora, nazvati pretečama buržoaskih revolucija, ili bar nagovještajem tih revolucija.

Hvarsko-viški pučki ustanak sigurno spada u kategoriju takvih revolucionarnih zahvata, kako po snagama koje su određivale njegov kurs tako i po programskoj platformi ustanika.

Pismeni zahtjevi koje su pučki ustanici podnijeli hvarskom knezu krajem svibnja 1510. god. nakon zauzimanja Hvara, kao dokument nisu sačuvani, ili bar dosad nisu otkriveni. Pouzdano se, međutim, zna da su te »kapitule« sadržavale zahtjev da »u vijeće uđu i plemići i pučani i da plemići budu podložni istim obavezama kao i pučani«.³¹ Nakon što je nedavno otkriven prijepis sporazuma između pučana i vlastele, odnosno onog dijela hvarskih plemića koji nisu poginuli u naletu ustanika, niti pobjegli s otoka — ne može biti nikakve sumnje da je pučka programska platforma sadržavala navedene zahtjeve. Na-

---

³⁰ Najvrednija djela hvarskog renesansnog kruga nastala su u decenijama nakon pučkog ustanka. To bit stvari ne mijenja. Duhovna ostvarenja po pravilu su naknadni odraz materijalne društvene stvarnosti. To potvrđuje i talijanska renesansa koja je dostigla najveće domete upravo u vrijeme kada su društveno-ekonomski temelji na kojima je ponikla počeli da slabe.

³¹ Sanudo, Diarii, sv. X. (Stipišić, n. dj.).

ime, spomenuti dokument sadržava molbu potpisanih pučana i plemića³² mletačkoj vladi da se »udostoji u ovom našem gradu Hvaru formirati zajednicu za sva pitanja, s tim da se na dan sv. Stjepana 2. VIII u rečenom gradu mora sastati generalno vijeće svih, u koje može ući svatko.«³³

Prema Sanudovim zapisima,³⁴ taj sporazum (čitaj: diktat pobjedničkih pučana poraženoj vlasteli) bio je predmet rasprava u najvišim tijelima mletačke Republike više od godinu dana — od lipnja 1510. do kolovoza 1511. godine — ali ga Venecija nikada nije odobrila i prihvatila. Treba imati u vidu da je negativan stav prema tom sporazumu imala vlada koja je inače veoma često podržavala zahtjeve pučana i, uopće, vodila politiku formalne ravnoteže između pučana i plemića, kako bi očuvala mir na strategijski za nju izvanredno važnom hvarskom punktu, a također i zato da bi lakše vladala i nad pučanima i nad plemićima, što je inače bilo karakteristično za politiku Venecije uopće, a ne samo za njezinu politiku prema hvarskoj komuni. Razlog što je upravo takva vlada odbila da potvrdi taj sporazum treba, očigledno, tražiti u njezinim ocjenama toga dokumenta.

Za mletačku ocjenu dokumenta o kojem je riječ indikativni su, pored ostalog, izvještaji koje je u lipnju 1510. god. slao mletačkoj vladi providur Jeronim Contarini. Pošto ga je opća vojna situacija u kojoj se Venecija tada nalazila, spriječila da se s flotom duže zadrži u Hvaru i uguši ustanak, Contarini upozorava vladu na ozbiljnost pučkih zahtjeva da »uđu u vijeće, da biraju službenike i da sudjeluju u upravi«, i izražava nadu da će »naša premudra Signoria naći načina da [...] zavede red«. Za mletačkog providura sporazum plemića i pučana na bazi jednakih prava predstavlja akt »podjarmljivanja plemića«, čija bi verifikacija bila kobna, jer bi to »dalo povoda sličnim zahtjevima pučana svih ostalih gradova Dalmacije, tj. od Albanije do Istre.«³⁵ Na isti način, dakle kao vlastito podjarmljivanje, sporazum su shvatili i oni hvarski plemići koji su bili u mogućnosti da se tom sporazumu odupru. O tome govori ogorčena borba utjecajnog plemića Marina Hektorovića, koji je u ime »slobodnog plemstva« u Veneciji uporno zahtijevao od mletačke vlade da odbije da potvrdi sporazum, za koji je trogirski grupa hvarskih izbjeglih plemića u jednoj predstavi tvrdila da je »zloglasni«, naglašavajući da je od plemića koji su ostali u Hvaru »izvabljen silom i strahom.«³⁶

Nasuprot tome postoje mišljenja da su zahtjevi pučana za ulazak u Veliko vijeće, organ vlasti komune, i izjednačavanje plemića i pučana u obavezama »bili političke prirode«,³⁷ što bi trebalo da znači da nisu zadirali u postojeće dru-

³² Karakteristično je da se među potpisanim plemićima ne nalaze prezimena bogate vlastele Lucić, Hektorović, Paladini, Županić-Vidali, Jakša... Od vlastele dokument su potpisala 22 plemića s manjim prihodima, što na svoj način govori o klasnoj biti sukoba.

³³ Prijepis predstavke grupe hvarskih pučana i plemića mletačkoj vladi iz arhive Bučić, Hvar, v. u ovom zborniku u prilogu J. Stipišića »Nekoliko novih arhivskih vijesti o pučkom ustanku na Hvaru«.

³⁴ Sanudo, Diarii, sv. X, str. 624, 694 i 819, sv. XI, str. 85. i sv. XII, str. 34 i 176.

³⁵ N. dj., X (Stipišić, Dva izvora; isti, Glavni izvori).

³⁶ Rukopis Sveučilišne biblioteke u Zagrebu R 7196. Prijevod kod: Stipišić. Dva izvora; isti, Glavni izvori.

³⁷ J. Šidak, Enciklopedija Jugoslavije IV, Zagreb 1960, 402; F. Šišić, Pregled povijesti hrvatskoga naroda, Zagreb 1962, 364.

štveno stanje, u postojeći feudalni poredak. Kao dokaz tome navodi se da »pučani svom savezniku, seljaštvu, nisu obećali ništa«,³⁸ odnosno da »u sačuvanoj građi nema spomena o zahtjevima koji bi bilo u čemu mijenjali odnos kolona prema vlasniku zemljišta koje kolon obrađuje«. ³⁹

Međutim, iako je kolonat feudalna kategorija, odnos prema njemu ne može biti jedino mjerilo za ocjenjivanje da li program jednog pokreta zadire u datu društvenu strukturu, ili samo »pliva« po njezinoj političkoj nadgradnji. No, to samo uzgred, a bitno je nešto drugo, naime to da uopće nije točno da u »sačuvanoj građi nema spomena o zahtjevima koji bi bilo u čemu mijenjali odnos kolona prema vlasniku zemljišta«. U sačuvanoj građi i te kako ima spomena o tome da se u ustanku *de facto* mijenjao »odnos prema vlasniku zemlje«, što je mnogo važnije od eksplicitnih *pismenih* zahtjeva u tom smislu, za koje se sa sigurnošću ne može ni tvrditi da ih nije bilo.

U pismu mletačkom duždu od 20. IX 1512. godine, S. Giustignan piše da hvarski »siromašni plemići izgubiše već treći godišnji prihod grožđa«. ⁴⁰ Dakle, hvarski koloni na plemićkim posjedima nisu ispunjavali obaveze iz kolonatskog odnosa 1510. godine, 1511. i 1512. godine. To znači da su ustanici na daleko najvećem dijelu obradive površine hvarske komune, koja je pripadala plemstvu, praktično likvidirali kolonat odmah čim su stupili u oružanu akciju. Za 1513. god. ne raspoložimo podacima, ⁴¹ ali se smije tvrditi da je ona bila kao i prethodne tri, utoliko prije što postoje podaci za 1514. godinu. Oni se nalaze u predstavljeni izbjeglih hvarskih plemića u Trogir, od rujna 1514. godine, u kojoj se stvarno ekspropirirani feudalci žale na »ohole pobunjenike koji su se obogatili našim blagom« i ističe da su težaci berbu grožđa »već dovršili i prigrabili sebi«. ⁴² Napokon, u dukali od 8. XI 1514. godine mletačkog dužda Leonarda Lauredana hvarskom knezu Vicenzu Donadu skreće se pažnja na bahatost plemića nakon poraza ustanka i stavlja mu se u zadatak da oštro upozori plemiće, a u pogledu njihovih zahtjeva za kojekakvim restitucijama, neka im se »samo vrate njihovih posjedi i kuće«. ⁴³ Očigledno, čim ih treba vratiti, kuće i posjedi feudalaca bili su u ustanku vlasnicima oduzeti, ekspropirirani.

Iz prethodnog, najvjerojatnije, ne slijedi zaključak da je cilj ustanka bio ukidanje kolonata kao takvog, dakle kolonata uopće. Napokon, zemljoposjednici su bili i neki bogatiji pučani i u raspoloživim dokumentima nema dokaza da se s njihovim posjedima događalo ono što se događalo s plemićkim posjedima. Ali da je ustanak duboko zadro i sasvim uzdrmao ekonomsku bazu plemstva, u to ne može biti nikakve sumnje. Uostalom, klasna borba između pučana i vla-

³⁸ G. Stanojević, Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka, Beograd 1970, 48.

³⁹ Šidak, n. dj., 402.

⁴⁰ Sanudo, Diarii, sv. XV. (Stipišić, n. dj.).

⁴¹ O tome što se inače u hvarskoj komuni događalo 1513. godine nema gotovo nikakvih podataka, jer je od kraja 1512. god. u Hvaru vladala velika kuga (Sanudo, Diarii, sv. XV).

⁴² Rukopis Sveučilišne biblioteke u Zagrebu R 7196.

⁴³ G. Novak, Nepoznati dokumenti za povijest »Pučkog prevrata na Hvaru 1510—1514« i za dalju borbu pučana za ravnopravnost sa vlastelom u komuni Hvara, *Starine JAZU* 48, Zagreb 1958, str. 399.

stele, u izvjesnim fazama ustanka, poprimala je takvu oštrinu da je dovodila u pitanje čak i mogućnost fizičke koegzistencije. U pismu upućenom mletačkom duždu 20. IX 1512. godine, S. Giustignan navodi da »ovi pučani, ogrezli u krvi«, masovno »protestiraju, jer neće da žive s plemićima na ovom otoku i hoće ga napustiti«. ⁴⁴ A u predstavi izbjegle grupe hvarskih plemića u Trogir, u kojoj se, uz ostalo, odbija i sama pomisao vraćanja na Hvar zbog uvjerenja da će biti ubijeni stoji: »Ako se prejasna Signoria ne pobrine, neće preostati drugo nego spremati se na bijeg i da se svatko pobrine da se spasi gdje može.« ⁴⁵ Inače, svu dubinu klasne mržnje antagonističkih snaga reljefno je ilustrirao drugi juriš pučana na grad Hvar, početkom kolovoza 1514. godine, koji se završio strahovitim pokoljem plemića.

Ali, vratimo se osnovnom pitanju programske platforme ustanka, pitanju vlasti i općih obaveza plemića i pučana. Kao što znamo, ta je platforma sračunata na podjelu vlasti između pučana i plemića, odnosno na ravnopravnost (jednakost) pučana i plemića u pravima i obavezama. Pod pretpostavkom da su se takvi programski ciljevi ostvarili, plemstvo bi, očigledno, bilo lišeno onih privilegija (jer je jednakost njihova negacija), bez kojih je feudalni poredak nezamisliv. Prema tome, teza da je pučka programska platforma samo politički obojena — kod nekih autora čak ni to ⁴⁶ — i da joj, samim tim, nedostaje socijalna dimenzija, mogla bi izdržati naučnu kritiku samo tada ako bi se moglo dokazati nemoguće: da je negdje i nekada postojao feudalni poredak bez privilegija feudalne klase.

Time ne želimo reći da je cilj pučkog ustanka bio korjeniti obračun s feudalnom strukturom društva. To bi tako bilo samo onda kad bi programska platforma bila sračunata na totalno uništenje plemićke vlasti, na odstranjivanje vlastele iz njezinih organa, likvidaciju svih feudalnih institucija i njihovu zamjenu novim, građanskim institucijama i organima. Tada bi to bila »čista« buržoaska revolucija koja se, prema Engelsu, do velike francuske revolucije 1789. god. nije odigrala nigdje i ni na jednom mjestu. Ovako, to je mogao da bude samo njezin nagovještaj, njezina, kako ćemo vidjeti, preteča.

U svom djelu »Razvitak socijalizma od utopije do nauke«, Engels kaže da je »velika francuska revolucija bila [...] prvi ustanak u kome je borba zaista dovedena do uništenja jednog od protivnika, aristokracije, i do potpune pobjede drugog, buržoazije. [...] U Francuskoj, revolucija je potpuno raskinula s tradicijama prošlosti, zbrisala posljednje tragove feudalizma«. ⁴⁷

Međutim, buržoaskih revolucija je bilo i prije francuske revolucije. Što su te revolucije bile, ako već u njima borba dviju klasa nije dovedena do kraja? Očigledno, te revolucije su morale predstavljati neka kompromisna rješenja između konfrontirane buržoazije i plemstva. Za englesku buržoasku revoluciju, izvršenu oko 140 godina prije one u Francuskoj, Engels to upravo i kaže: »Neprekidni kontinuitet između dorevolucionarnih ustanova i kompromis između

⁴⁴ Sanudo, Diarii, sv. XV.

⁴⁵ Rukopis Sveučilišne biblioteke u Zagrebu R 7196 (Stipišić, Nekoliko novih arhivskih vijesti).

⁴⁶ Hvarska »buna nije [...] imala neki određeniji politički cilj« (Stanojević, Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI—XVIII vijeka, 48).

⁴⁷ K. Marks — F. Engels, Izabrana dela, tom III, Beograd 1950, 103.

veleposjednika i kapitalista, našli su u Engleskoj svoj izraz u kontinuitetu sudskih presedana kao i u poštovanju s kojim su tamo sačuvani feudalni zakonski oblici.«⁴⁸ Nešto slično moglo bi se reći i za holandsku buržoasku revoluciju — prvu revoluciju te vrste u svijetu — do koje je došlo čitavo stoljeće prije revolucije u Engleskoj (1565. godine), pošto su se tamo čak i buržuji »feudalizirali« nakon pobjede revolucije.

O čemu se ovdje radi? Očigledno o tome da su u Francuskoj bili sazreli materijalni uvjeti za radikalnu revoluciju, a da u zemljama koje su ranije izvele tu revoluciju to nije bio slučaj. U tim zemljama građanska klasa bila je dovoljno jaka da se bori za vlast, ali još slaba da sama i vlada. A prije prvih buržoaskih revolucija, građanska klasa je bila još slabija u odnosu na plemstvo, te je upravo zbog svoje relativne slabosti morala ići na još veće kompromise — sve do kompromisa o izjednačavanju plemića i pučana u pravima i obavezama, kao u slučaju hvarsko-viškog pučkog ustanka, pa čak i dalje od toga. Nećemo, valjda, tvrditi da od prve građanske revolucije unatrag postoji apsolutni vakuum u borbi građanske klase za afirmaciju na historijskoj pozornici. Ne, to je bila kontinuirana borba, u kojoj buržoaska revolucija ne predstavlja početni, nego upravo završni čin na putu od »ugnjetenog staleža pod vlašću feudalnih gospodara« do vladajuće klase »u modernoj predstavničkoj državi«. Na tom putu svaki je korak bio »praćen odgovarajućim političkim napretkom«.⁴⁹ Ma koliko bio malen u odnosu na evropsku i svjetsku cjelinu, takav korak predstavlja i pučki ustanak M. Ivanića koji od prve građanske revolucije u Evropi dijeli vremenski razmak od samo pola stoljeća.

Treba reći još i to da su Holandija (Flandrija), u kojoj je izvršena prva građanska revolucija, i talijanska regija, u kojoj su vođene mnoge borbe, uključujući tu i pučki ustanak M. Ivanića, predstavljali dva područja u kojima su srednjovjekovni građovi, kao klica negacije feudalizma, bili najrazvijeniji. Što je prvo područje preuzelo primat nad drugim u smislu izvođenja prve građanske revolucije, nije slučajnost, već zakonitost. »Otkriće Amerike, otkriće novog puta oko Afrike stvorili su nov teren buržoaziji koja se izdizala.«⁵⁰ No, to je vrijedilo za buržoaziju zemalja na obalama Atlantika, a ne i onu u zemljama i gradovima Sredozemlja, koja će u idućem razdoblju početi relativno da zaostaje upravo pod utjecajem epohalnih geografskih otkrića s konca XV stoljeća.

Kad ističemo okolnost da se hvarska komuna za vrijeme pučkog ustanka M. Ivanića nalazila u regiji u kojoj su egzistirale društveno-ekonomske i društveno-političke pretpostavke za socijalna previranja i kretanja na građanskoj trasi društvenog razvitka, onda samim tim ističemo da su takve pretpostavke postojale u toj regiji kao cjelini, a ne samo u hvarskoj komuni. I više od toga da su se u životu gradova te regije, na obje strane Jadrana, odigravali, negdje u većoj, a negdje u manjoj mjeri, isti oni socijalni procesi čija je indikacija i manifestacija pučki ustanak M. Ivanića. Međutim, autori koji pišu o prilikama u Dalmaciji u to doba ne uočavaju lice novoga. »Ono deset do dvadeset porodica imućnijih pučana u svakoj općini, koji su se s vremenom prozvali

⁴⁸ Isto.

⁴⁹ Marks, Engels, Manifest Komunističke partije, 4.

⁵⁰ Isto.

građanima« nije »bilo ekonomski toliko jako, da bi moglo vršiti jači utjecaj na privredni i politički život svoje sredine [...]. Zato su gotovo posve propadali svi pokušaji dalmatinskih pučana.«⁵¹ Ili: da li se u uvjetima mletačke politike ograničavanja razvoja dalmatinskih komuna »mogla formirati jača građanska klasa? Samo mali broj pučana uspio se obogatiti i podići svoj ugled. Oni su i predvodili pučane u borbi, ali su bili ekonomski preslabi da bi u toj borbi uspjeli.«⁵²

Tu autori obično stavljaju točku, umjesto da analiziraju i potenciraju baš tu »ekonomski preslabu«, ali kvalitativno novu socijalnu kategoriju. Jer, za marksističku historijsku nauku bitno je upravo rađanje i nastajanje, bitna je klica, embrio novoga, onog što nastaje, razvija se i djeluje na trasi historijske perspektive, bez obzira na kvantitativne razmjere te nove historijske kvalitete u datom trenutku. Primjer hvarske komune poučan je upravo u tom smislu što pokazuje da ekonomski nešto jači (iako još uvijek slab) viši pučki sloj od tog istog sloja u ostalim komunama mletačke Dalmacije — djelotvornije vodi u borbi pučke mase i postiže veće rezultate.

Daleko od toga da su ovdje u pitanju neki »čisti« oblici, tendencije i stremjenja na liniji historijske perspektive. Takvo što jedva da je i postojalo u historiji revolucionarnih borbi. A u historijskim epohama kad se tek rađaju klice novog i kad društveno novorođenče čini prve nesigurne korake, takvo što je sasvim isključeno. Prema tome, u pučkom ustanku M. Ivanića i u svim njemu sličnim bunama i ustancima, sigurno je djelovala i tendencija starih pučkih pravica, inercija rodovske tradicije, itd. Ali, sasvim sigurno i imperativi novog doba, čak i neovisno o tome jesu li suvremenici toga bili svjesni ili nisu.

Sve bi to bilo mnogo jasnije kad bismo imali ekonomsku historiju koja bi — po uzoru na Lenjinove historijsko-ekonomske studije, u kojima se »početni koraci u razvitku kapitalizma« u Rusiji izvlače još tamo iz »porasta kućnih zanata«⁵³ — sintetizirala društvena zbivanja na našem tlu. Tada bi bilo lako objasniti i bit socijalnih procesa u dalmatinskim komunama tokom XV i XVI stoljeća, odnosno i bit tih procesa u našim gradovima uopće. Ovako, naša historiografija više je zbir činjenica nego naučna sinteza tih činjenica, njihovo stapanje u cjelovitu sliku društvenog razvoja u Hrvatskoj kroz stoljeća.

Budući da, kako rekosmo, nemamo obrađenu ekonomsku historiju, ispada da je kvalitativno isto ono što se u hvarskoj komuni događalo u XIV i u XVI stoljeću.⁵⁴ Dakle, pučki ustanak iz početka XVI stoljeća je isključivo borba za »stare pravice«, a nije na trasi nagomilanih kvantitativnih promjena u društvenoj strukturi komune u razdoblju od XIII do XVI stoljeća, promjena čija kvantitativna težina inicira drugačiju kvalitetu, izraženu u sada razvijenijem građanskom staležu koji djeluje s drugačije društveno-ekonomske baze. Istu sudbinu, iz istog razloga, doživljava i cjelokupni pučki kompleks na našem jadranskom primorju.

⁵¹ Historija naroda Jugoslavije, II, 274 (autor tog dijela teksta je J. Tadić)

⁵² M. Žeželj, Historija za 2. razred gimnazije, treće neizmijenjeno izdanje, Zagreb 1964, 223.

⁵³ V. I. Lenjin, Razvitak kapitalizma u Rusiji, Izabrana djela, tom II, Beograd 1960, 306.

⁵⁴ Ista interpretacija može se naći i u mnogim djelima.

Jedna od najvažnijih karakteristika pučkog ustanka M. Ivanića jest njegova masovnost, koja je dosegla granicu svenarodnog sudjelovanja u dugotrajnoj i upornoj borbi. Prema raspoloživim izvorima, u prvom jurišu na grad Hvar, sje-dište komune, u svibnju 1510. godine sudjelovalo je 1 000 ustanika sa srednjeg dijela otoka, kojima se u Hvaru pridružilo još 1 000 boraca, tako da se M. Ivanić pred Kneževim dvorom pojavio na čelu mase od 2 000 ljudi.⁵⁵ U izvještaju hvarskog kneza Vicenza Donada mletačkoj vladi od 4. IX 1514. godine⁵⁶ navodi se da je u drugom jurišu na grad Hvar, u kolovozu iste godine, sudjelovalo čak 6 000 naoružanih pučana.⁵⁷

Nepobitne dokaze o masovnom karakteru ustanka, sudjelovanju čitavog naroda u borbi i privrženosti pučkih masa rukovodstvu ustanka na čelu s Ivanićem, ostavili su nam upravo oni koje je najmanje moglo radovati takvo stanje stvari. Treba samo pročitati pismo generalnog providura za Dalmaciju S. Giustignana, od 26. VIII 1512. god. vladi u Veneciji, njegovu žalopojku kako je nemoćan da provede svoju naredbu (proglas) o kažnjavanju 65 pučkih vođa; o tome kako mu je pučka masa, okupljena u Hvaru 24. VIII, dobacila prkosno u lice da prizna svoje »zločine«, ali da se ne osjeća krivom, jer je »štiti broj, a ne zakon«; o tome kako pučani ne dopuštaju »da ikoji službenik vrši službu i naredbe« i da čak kad se »radi o pregovorima između plemića i pučana, službenici naše Signorije ne nailaze na pokornost«, jer otokom gospodare 3 ili 4 (pučke) poglavice, a ne naša Signoria.⁵⁸ Ili njegovo pismo mletačkom duždu od 20. IX iste godine u kome se žali kako pučka masa »prezire moje zapovijedi« i kako pučke vođe imaju »mnoštvo uza se«.⁵⁹ Pored ostalih dokumenata, tu je i pismo Vicenza Capella, providura armade, od 20. IX 1514. godine, koje govori o pučkim vođama kao o »banditima«, »ali kojima je puk naklonjen«.⁶⁰ Puk je ostao privržen idealima borbe i svom vođi M. Ivaniću i nakon poraza ustanka, o čemu, uz druge dokumente, govori i izvještaj hvarskog kneza i providura Victora Dieda mletačkom duždu od 25. VI 1515. godine.

Budući da govori neusporedivo više od svakog suda i ocjene koju bi netko danas mogao izreći o pučkom vođi M. Ivaniću, vrijedno je citirati taj dio Die-dova izvještaja. On glasi: »Obavještavam Vašu Ekselenciju da je spomenuti zlotvor Matij, opasan čak i dok se nalazi u području navedene rijeke (Neretve; A. G.), možda s namjerom da učini neko zlo, zbog naklonosti koju uživa kod

⁵⁵ Sanudo, Diarii, sv. X.

⁵⁶ N. dj., sv. XIX.

⁵⁷ Budući da je otok Hvar u to vrijeme imao oko 7 000 stanovnika, navedena cifra od 6000 naoružanih pučana mora se smatrati pretjeranom, ali uz jednu rezervu. Naime, realno je pretpostaviti mogućnost da su se u toj boračkoj masi nalazili i borci s Visa, koji je bio u sastavu komune. Osim toga, u nekim dokumentima se nalaze i prezimena ljudi s nekih drugih otoka i sa susjednog kopna. To indicira borbenu suradnju pučana šireg područja, što bi daljim istraživanjima trebalo razjasniti.

⁵⁸ Sanudo, Diarii, sv. XV (Stipišić, Dva izvora; isti, Glavni izvori).

⁵⁹ Isto.

⁶⁰ N. dj., sv. XIX. (Stipišić, n. dj.).

*svih na ovome otoku, na što sam bio vrlo mnogo upozoravan i nastojim svim silama da mu ne uspije njegova namjera.*⁶¹

Treba još dodati da je glava M. Ivanića u ustanku i nakon njegova poraza bila ucijenjena na svotu koja je dostizala i 600 dukata. Međutim, u narodu se nije našao izdajnik koji bi se polakomio čak ni za svotom koja je predstavljala čitavo bogatstvo. Takvu ljubav i privrženost masa mogao je da uživa samo vođa kome su životni interesi naroda predstavljali vrhovnu devizu njegova života.

Upravo općenarodni karakter ustanka i njegova revolucionarna dubina bili su oni činioci koji su ozbiljno zabrinuli Veneciju i utjerali strah u kosti plemstvu dalmatinskih komuna. Brački knez Molin pisao je u Veneciju da »plemići na Braču misle o tome što da se poduzme da se tako nešto (kao na Hvaru i Visu; A. G.) ne bi proširilo po Dalmaciji.«⁶² Jedna od poduzetih mjera bila je »zavjera šutnje«. Samo zato što je razglasio ono »što se događa u Hvaru [...] neki svećenik bio je proganjan iz Dubrovnika, pod prijetnjom velike kazne« ako bi se vratio.⁶³ Za surovu Capellovu odmazdu nad hvarskim pučanima s Krfa su javljali da je »vrlo dobra stvar« i radovali se što će providur-krvnik baš tamo objesiti jednog hvarskog poglavicu kojeg je doveo sa sobom, jer će to »poslužiti kao primjer svima.«⁶⁴ Providur Contarini namjerava, ali ne uspijeva da na Hvaru i Visu poduzme stroge mjere »da bi bila iskorijenjena slična pomisao iz srca ostalih pučana.«⁶⁵ Giustignan je uvjeren da o »ovom otoku (Hvaru; A. G.) ovisi mir ili nemir i svih ostalih krajeva« Dalmacije.⁶⁶ A dužd mletački, pod čijim je rukovodstvom Vijeće desetorice znalo da »hvarski slučaj« razmatra od »poslije ručka do dvije ure u noći«, naziva hvarsko-viški pučki ustanak »čiom koji treba iščupati okrutno da ne čini više zla.«⁶⁷

Ipak, taj »čir« je Veneciji nanio mnoga zla. Kako su to mnogi autori već konstatirali, pod utjecajem pučkog ustanka M. Ivanića »nastao je u istom vremenskom razdoblju cijeli niz manjih ili većih buna, pobuna i nemira po cijeloj Dalmaciji.«⁶⁸

Kad je riječ o masovnosti pučkog ustanka Matija Ivanića i sudjelovanju čitavog puka u njemu, ne može se mimoći ni činjenica da je u tom ustanku bilo i kolebanja, a vjerojatno i ispadanja s revolucionarnog kolosijeka. O tome nam je neke dokaze ostavio u svojim pismima S. Giustignan. U pismu mletačkoj vladi od 4. IX 1512. godine on piše da je »primio odgovor jednog od glavnih poglavica ove pučke pobune, tj. Zvane Zovinića, začetnika svih zala, u kojem kaže da će on i druge poglavice doći da izraze svoju pokornost, ako im se garantira sloboda odlaska i povratka (*salvum conductum*) i ako neće biti osuđeni na tamnicu.«⁶⁹ U tu svrhu Giustignan moli da Vijeće desetorice potvrdi garan-

⁶¹ Novak, Nepoznati dokumenti za povijest »Pučkog prevrata na Hvaru 1510—1514.« i za dalju borbu pučana za ravnopravnost sa vlastelom u komuni Hvara, 402.

⁶² Sanudo, Diarii, sv. X. (Stipišić, n. dj.).

⁶³ Isto.

⁶⁴ Sanudo, n. dj. sv. XIX. (Stipišić, n. dj.).

⁶⁵ Sanudo, n. dj. sv. X. (Stipišić, n. dj.).

⁶⁶ Sanudo, n. dj. sv. XV. (Stipišić, n. dj.).

⁶⁷ Isto.

⁶⁸ S. Antoljak, Bune pučana i seljaka u Hrvatskoj, Zagreb 1956, 10.

⁶⁹ Sanudo, Diarii, sv. XV. (Stipišić, n. dj.).

cije koje je on dao tim pučkim vođama, uz napomenu da je nužno to učiniti odmah »da bi se spasio ovaj otok i ugušila svaka buna«.70 Nekoliko dana kasnije Giustignan javlja u Veneciju da »s nestrpljenjem očekuje *salvum conductum* koje ima izdati Vijeće desetorice [...] da bi mogao učvrstiti mir na ovom otoku«.71 Istom prilikom generalni providur piše da za razliku od »jednog dijela onih poglavica pučke bune koji hoće da dođu u Veneciju s rečenom garancijom [...] dio drugih ostaje u svojoj tvrdoglavosti i neprestano danju i noću nagovaraju one druge da promijene mišljenje«.72

Pada u oči da Giustignan u ovom drugom pismu inzistira na pismenoj garanciji Vijeća desetorice za kolebljive pučke vođe da bi »učvrstio mir«. On je, dakle, vjerovao da je na upriličenoj »svečanosti mira« izvojevao mir. Pisao je u Veneciju da su na tu svečanost »došli otočani u velikom broju sa svojim glavnim poglavcima [...] i onog jutra nakon svečanog saziva Duha svetoga biskup im je uputio na slavenskom neke riječi radi poticanja na mir, a zatim je govorio providur [...] te je bio zaključen opći mir uz toliko odobravanje i zadovoljstvo da su mnogi prolili suze radosnice«.73

To je bilo 5. IX. A samo četrnaest dana kasnije, 19. IX, Giustignan je u Jelsi do nogu potučen, a međuvremenu zbog neuspjeha i smijenjen! O toj svojoj katastrofi on je 20. IX u Veneciju pisao: »Zaklinjem se bogom da smo tamo ostali samo još toliko vremena koliko je potrebno izmoliti jedan očenaš, bili bismo svi posječeni na komade.«74

Dakle, »mir« postignut svega osam dana nakon totalne pljačke i paljenja Vrboske od strane Giustignanovih trupa — što je, normalno, moralo utjecati na pučane okupljene na »svečanosti mira« — bio je obična iluzija. Nema razloga sumnjati da ni rezultati Giustignanovih diplomatskih poteza na planu stvaranja procijepa u rukovodstvu pučkog ustanka, nisu imali mnogo veću realnu vrijednost od njegovih vojnih »uspjeha«. O tome nešto kaže već sama okolnost da je 30 navodno umjerenih pučana, na Giustignanovu preporuku, stvarno krenulo na »pokajanje« u Veneciju, ali su tamo, možda po uputama samog M. Ivanića, kod dužda optuživali generalnog providura Giustignana, koji ih je tamo poslao.75

Ipak, kolebanja, pa i ispadanja iz borbenog stroja vjerojatno je bilo. Na takve pretpostavke, pa i zaključke, upućuju, osim prethodno citiranog, još neki u tom smislu nedovoljno precizni dokumenti. No, to ne samo da ne negira, već upravo potvrđuje klasni i revolucionarni karakter pučkog ustanka M. Ivanića. Na isti način i na osnovi iste zakonitosti revolucionarne borbe koja je uvjetovala bijeg sa Hvara i oštro suprotstavljanje ustanku bogatih i moćnih plemića, a zadržavanje u Hvaru i pokoravanje imperativima ustanka siromašnijih hvarskih plemića — više je nego moguće da se i neka bogata, naročito zemljoposjednička pučka obitelj našla na drugoj, plemićkoj strani barikada, naročito

70 Isto.

71 Isto.

72 Isto.

73 Isto.

74 Isto.

75 Vidi o tome opširnije kod L. Dančević, Istupanja Matija Ivanića i drugih pučkih vođa pred mletačkom vladom. *Prilozi povijesti otoka Hvara* IV 1974.

onda kad je postalo jasno da ustanak u praksi borbe poprma revolucionarniji sadržaj od prvobitno proklamiranih ciljeva. U tome je samo potvrda općeg pravila da na »daskama« pozornice revolucionarne drame nikada u narednim činovima nisu iste snage, odnosno nikada raspored društvenih snaga na njima nije sasvim istovjetan tom rasporedu u prvom činu drame. To je opća zakonitost revolucionarne borbe koja vrijedi i za hvarsko-viški pučki ustanak.

Ne figurira slučajno u citiranom Giustignanovu pismu od 4. IX 1512. godine ime Zvane Zovinića kao »jednog od glavnih poglavica ove pučke bune«, koji je spreman da se pokori. To je onaj isti svećenik Zvane koji se krajem svibnja 1510. godine pojavio naoružan, zajedno s M. Ivanićem i drugim pučanima, pred Kneževim dvorom, kada je, pored dva osnovna zahtjeva o ravnopravnosti pučana i plemića, postavljen i treći zahtjev, naime da kanonik »Toma Grifiko bude svakako ubijen, jer drži neke beneficije svećenika Zvane iz sela Jelse«. ⁷⁶ Ti beneficiji odnosili su se na crkvene posjede, s kojih je renta odlazila kanoniku Grifiku, a svećenik Zvane htio je to za sebe. ⁷⁷ Međutim, kad je revolucionarna plima ustanka ugrozila ne samo kaptolski veleposjed, već veleposjed uopće, Zvane Zovinić se pokolebao i, prema Giustignanu, izrazio spremnost da kaptulira.

Opisani slučaj samo je ilustracija opće zakonitosti revolucionarnog pučkog ustanka. U tom ustanku svi pučki slojevi krenuli su u borbu protiv zajedničkog neprijatelja — feudalne klase. Na ovaj ili onaj način, svaki pučki sloj bio je tlačten od plemstva, a svi oni zajedno bili su politički obespravljani, jer predstavnici puka nisu imali pristupa Velikom vijeću, organu vlasti komune, koje su sačinjavali isključivo plemići. Dotle, do otpora i borbe protiv opće obespravljenosti ciljevi svih pučana, izraženi u zahtjevu za ravnopravnošću, mogli su u ustanku biti, a svakako su i bili, zajednički. Međutim, različiti pučki slojevi imali su i različite klasne interese. Tim njihovim posebnim interesima, u ustanku je logično morala biti određena i njihova revolucionarna granica.

Veličina M. Ivanića i njegovih najbližih suboraca (Jakova Blaškovića, Ivana Surelle i drugih) upravo je u tome što su se oslonili na one pučke slojeve — težake-kolone, pastire, ribare, zanatlije — za koje je feudalna »pravda« bila najsurovija mačeha i koji su upravo zbog najtežeg ekonomskog i društvenog položaja bili sposobni za najdalje revolucionarne domete. Tu i leži objašnjenje zašto je program pučkog ustanka u borbenoj praksi evoluirao dalje od početnih zahtjeva za ulazak u Veliko vijeće i ravnopravan tretman s vlastelom. Pritom uopće nije bitno da li jest ili nije to »evoluiranje« zabilježeno, recimo, u nekoj naknadno proširenoj i produbljenoj programskoj platformi. Možemo reći da se samim pozivom pučkim masama težaka-kolona, ribara, pastira, zanatlija da se bore za ulazak (u stvari bogatih) pučana u Veliko vijeće i jednake obaveze plemića i pučana — od čega niži pučki slojevi, u biti, ne bi imali ništa — ne bi bilo moguće pokrenuti te mase na ustanak. Pogotovo ne bi bilo moguće da se za samo takve ciljeve osnovne pučke mase bore gotovo pune četiri i pol godine takvom upornošću da je jednoj od najmoćnijih sila onoga vremena, mletačkoj

⁷⁶ Sanudo, Diarii, sv. X. (Stipišić, n. dj.).

⁷⁷ Opširnije o posjedovnim odnosima unutar crkve vidi: N. Duboković Nadalini, *Emancipacija naselja hvarske ravnice od feudalnog oblika crkvene uprave, Prilozi povijesti otoka Hvara I, 1959.*

Republici, bilo potrebno isto toliko vremena da slomi otpor pučana jedne male komune.

I obratno, sve je to bilo moguće upravo zato što su široke pučke mase razumjele i vjerovale da će se borbom postići nešto novo, mnogo bolje, da se više neće vratiti staro. Zato su mase u zgusnutim redovima i slijedile svog Vojvodu Janka⁷⁸ koji je svojim kormilarenjem ustankom ulijevao vjeru i otvarao perspektive. Zato su mu te iste mase ostale vjerne i nakon poraza ustanka.⁷⁹ Međutim, nužno se nameće pitanje: Nisu li upravo »vanjskopolitički« razlozi — odnos prema Veneciji pod čijom se vlašću hvarska komuna nalazila — nalagali pučkom rukovodstvu da bude oprezno u formuliranju programske platforme borbe? Kad se ima u vidu ogroman napor koji je osobno M. Ivanić ulagao da se Venecija drži što dalje od pozornice događaja, odnosno da se spriječi njezina intervencija — onda se na postavljeno pitanje ne bi mogao dati negativan odgovor, niti bi se smjelo tvrditi da mletački element situacije nije utjecao na karakter i revolucionarnu dubinu pučkih zahtjeva od svibnja 1510. godine.

Postoji mišljenje da se »vođa hvarskih pučana, izgleda, bavio mišlju kako bi ne samo riješio svoj kraj od plemićkog zatiranja, nego istovremeno kako bi ga oslobodio i od venecijanske vlasti koja surađuje i podupire domaće plem-

⁷⁸ Matij Ivanić se spominje kao Vojvoda Janko u prvom dosad poznatom dokumentu o pučkom ustanku. To je pismo bračkog kneza Molina od 28. V 1510. godine, koje M. Sanudo u X sv. Dnevnika ne daje u originalnoj, već u prepričanoj verziji. U toj verziji stoji »*Mathio Ivanich chiamato Vayvoda Janco*« (»Matij Ivanić zvan Vojvoda Janko«). Ni u jednom drugom dokumentu o ustanku, niti u bilo kojem drugom dokumentu u kojem se može pratiti njegov trag do 1523. godine, M. Ivanić se ne spominje kao Vojvoda Janko.

⁷⁹ Vjera pučkih masa u svog vođu mogla se roditi samo iz duboke spoznaje tih istih masa da se M. Ivanić bori za njihove životne interese. Svaka pretpostavka o drugačijim Ivanićevim preokupacijama otpada, jer bi one sigurno vodile slabljenju i konačnom raskidu jedinstva masa i rukovodstva, odnosno vođe. Otuda se i ne može prihvatiti kao realna slijedeća misao Grge Novaka: »Glavni vođa Matej Ivanić, prozvan vojvoda Janko, bio je inače veoma častohlepan čovjek, pa je mislio i na eventualno otrgnuće od Republike. Tako je jedanput rekao da ne smeta to što je niska roda, jer da je i otomanska kuća imala neznatniji početak od njegove, a da će se bez sumnje sama Republika smatrati počašćenom, kad mu bude dala onako veliku čast kao knezu Vaniss« (G. Novak, Pučki prevrat na Hvaru 1510 — 1514, Split 1918, 92—93).

Grgi Novaku pripada daleko najveća zasluga za obradu pučkog ustanka M. Ivanića, a citirana njegova misao, u stvari, protuslovi njegovu cjelokupnom djelu o tom ustanku. Očigledno, to je uočio i sam Novak, kad je na bazi novih saznanja 40 godina kasnije napisao: »Dokumenti, koje ovdje iznosim, treba da popune sliku, koju sam tada (1918. godine; A. G.) iznio, i osvijetle je novim, svijetlom, koje tadanje borbe za ravnopravnost još jače ističu. [...] Točno je, da su svi vođe, pa i Matij, tražili ravnopravnost, i prijem u Vijeće, ali oni nisu tražili plemstvo, nego sudjelovanje pučana u Velikom vijeću« (Novak, Nepoznati dokumenti za povijest »Pučkog prevrata na Hvaru 1510—1514.« i za dalju borbu pučana za ravnopravnost sa vlastelom u komuni Hvara, 388).

Inače, odbačena ideja o »častohlepivosti« M. Ivanića zasnivala se na Giustinanovu pismu od 20. IX 1512. godine, u kojem on kaže da su čuli (uhvatili) M. Ivanića kako priča (*Il capo principal è uno Mathio Ivanich el qual hessendo sta da alcuni represo*. Sanudo, Diarii, sv. XV) »da će mu naša Signoria dati velikij položaj kao knezu Ivanišu«. Naravno, povijest pučkog ustanka M. Ivanića ne može se pisati na osnovi prepričavanja priča neprijateljskog komandanta o vođi toga ustanka.

stvo«. ⁸⁰ Ne samo da ga ne smijemo odbaciti, već se s puno pažnje moramo odnositi prema pretpostavci da je pučki vođa širokih pogleda i smjelih revolucionarnih zahvata, kakav je bio M. Ivanić, imao viziju oslobođenja svoga zavičaja od tuđinske vlasti. ⁸¹ No, čitav taj aspekt problema treba tek da se istraži i objasni. Danas sigurno znamo već naglašenu istinu da je veliki dio svoje energije M. Ivanić trošio upravo na neutraliziranju Venecije, što je moralo utjecati i na njegov borbenu program, u smislu blažih i za Veneciju podnošljivijih *pismenih* formulacija. A, kao što znamo, pismene programske formulacije i njihova praktična realizacija, pogotovo programska htijenja i namjere, ne moraju biti istih dometa. Dokle su točno ti dometi sezali u praksi pučkog ustanka mi ne znamo, ali pouzdano znamo da su sezali dalje od početnih pismenih programskih formulacija.

Naime, više je nego realna pretpostavka da su pučki ustanici za sve vrijeme borbe praktično vladali čitavim teritorijem komune, čak i samim gradom Hvarom, koji su zauzimali u dva navrata. Mnogi dokumenti to jasno potvrđuju, a u jednom od njih — u predstavi grupe hvarskih plemića izbjeglih u Trogir od rujna 1514. godine — doslovce se kaže da pučki ustanici »već pet neprekidnih godina vladaju Hvarom i Visom«. ⁸² Sada, pošto je u arhivi Bučić otkriven kapitalni dokument (bilješka broj 33), znamo kako su pučani namjeravali organizirati vlast nakon pobjede. Nema sumnje da su mnoge od principa sadržanih u tom dokumentu (čija je analiza predmet drugog referata) pučki borci i realizirali u praksi borbe, tako da se s pravom može govoriti o postojanju i djelovanju pučke vlasti u toku čitavog ustanka, odnosno o postojanju i djelovanju hvarske pučke komune. Napokon, ranije citirani dokumenti potvrđuju da su dobra izbjeglih plemića bila konfiscirana i da je na plemićkim posjedima kolonat *de facto* bio ukinut, zajedno s ostalim feudalnim obavezama, kodificiranim u komunalnom statutu.

Prema tome, ustanak se nije ograničio i zadržao na prekranjanju političke nadgradnje feudalnog društva, već je udarao i na njegove temelje. To ustanku nije dalo samo revolucionarnu dubinu u smislu razgaranja borbenog poleta masa, već mu je dalo i jednu drugu dimenziju: izvelo je ustanak iz gradskih zidina i prenijelo ga na široke prostore praktično čitave komune, što je izrazita specifičnost hvarsko-viškog pučkog ustanka u kojoj, dobrim dijelom, treba tražiti odgovor na pitanje zašto Venecija nije mogla ni brzo, ni lako, ugušiti ustanak. ⁸³

VI

U historijskoj i drugoj literaturi događaji u hvarskoj komuni od 1510. do 1514. godine nazivaju se najrazličitijim imenima. Tako imamo »pučki ustanak«,

⁸⁰ Čulinović, *Seljačke bune u Hrvatskoj*, 54—55.

⁸¹ Vidi o tome: N. Duboković Nadalini, *Neke misli o Matiju Ivaniću kao vođi pučana, političaru i diplomatu*, *Hvarski zbornik* III, 1975.

⁸² Rukopis Sveučilišne biblioteke u Zagrebu R 7196 (Stipišić, *Nekoliko novih arhivskih vijesti*).

⁸³ Potvrdu ovoga nalazimo i u pismu. S. Giustignana od 26. VIII 1512. godine u kojem se kaže: »Ja sam brzo ugušio pobunu u gradu koja se vani nije mogla tako brzo ugušiti« (Sanudo, *Diarii*, sv. XV; Stipišić, *Dva izvora; isti, Glavni izvori*).

»pučki prevrat«, »seljačka buna«, »seljački ustanak« i »pučka buna koja je pre- rasla u seljački ustanak«. ⁸⁴ Vrlo je čest slučaj da se u jednom istom djelu sre- će više naziva, najčešće i »buna« i »ustanak«, iz čega se mora zaključiti da se u tim slučajevima pojmovi »buna« i »ustanak« smatraju sinonimima.

O sinonimima ne može biti ni govora. Ustanak je viša, a buna i pobuna niža kategorija borbe, koja u ovom drugom slučaju obavezno ne mora ni biti oruža- na. Zato J. Broz Tito, kada govori o seljačkoj buni Matije Gupca, i kaže da »možda u tom samom izrazu ima izvjesne historijske nepravde«. ⁸⁵ Očigledno zato što naziv buna, kažimo slobodno, degradira revolucionarnu bit borbe pre- ma kojoj se takva »nepravda« vrši.

O buni i ustanku dato je mnogo boljih ili gorih definicija. Umjesto da ih citiramo reći ćemo ono osnovno i bitno. Pod pojmom »buna« obično razumijeva- mo borbu koja je više stihijska nego organizirana, više revolt na postojeće sta- nje nego jasna koncepcija njegove izmjene. Za bune Lenjin kaže da su »nesvje- sni, neorganizirani, stihijski, čak divlji ustanci«. ⁸⁶ Što se ustanka tiče, to je oružani oblik političke borbe, koju organizirano vode određene društvene sna- ge na bazi čvrste društveno-političke platforme i s jasnim političkim ciljevima.

Ako u toj svjetlosti analiziramo borbu pučana hvarske komune, onda biva jasno da ta borba ima sve atribute ustanka, odnosno da je njezino svođenje na bunu njezina očigledna degradacija.

Pučki ustanak M. Ivanića nije nastao stihijski. On je ponikao i razvio se na čvrstoj društveno-političkoj osnovi borbe pučkih skupština, koje su pred- stavljale političku bazu ustanka. U tim skupštinama pučani su decenijama vodili upornu i žilavu političku borbu za svoja prava. Ta je borba bila toliko uspje- šna da je uoči ustanka u znatnoj mjeri bilo paralizirano plemićko Veliko vijeće i stvorena situacija, moglo bi se reći, dvovlašća. ⁸⁷ Prema tome, ustanak koji je izbio u svibnju 1510. godine bio je nastavak organizirane političke borbe u puč- kim skupštinama, oružani vid te borbe koja je izmijenila formu i produbila sadržaj.

O solidnoj pripremljenosti i čvrstoj organiziranosti ustanka, kao i o vrlo visoko izraženoj vještini rukovođenja ustankom, postoje bezbrojni dokazi i

⁸⁴ Imamo još i nazive »buna pučana na Hvaru«, »ustanak hvarskih pučana« i »hvarsko-viški pučki ustanak«, odnosno buna. Iako ova kategorija naziva ne zadire u bit problema, treba reći da, ako se fenomenu o kojem je riječ želi dati geografska dimenzija, jedino pravilan naziv može biti »hvarsko-viški pučki ustanak«. I to ne iz formalnih razloga. Istina, daleko najvažniji događaji odigrali su se na Hvaru, gdje je bilo i središte komune. Ali, i pučani Visa su se borili, o čemu ima tragova u dokumentima. Dokument koji govori da pučani »pet neprekidnih godina vladaju Hvarom i Visom«, već smo citirali. U pismu s Visa od 20. IX Vincenzo Capello izvješćuje Vijeće desetorice da je nakon potapanja pučkih bro- dova ostavio na Visu jednu galiju, očigledno zbog otpora tamošnjih pučana (Sanudo, Diarii, sv. XIX). A u jednom drugom pismu iz Hvara Capello izvješćuje da je na Visu uhvatio tri pučka poglavice (Isto).

⁸⁵ J. Broz Tito, Ideali seljačke bune ostvaruju se danas, *Kaj*, VII, 1974, br. 3—4.

⁸⁶ V. I. Lenjin, Vojna dela, Beograd 1962, 45.

⁸⁷ Pučke skupštine kao oružje borbe hvarskih pučana za njihova prava, naj- potpunije je obradio G. Novak u djelima »Pučki prevrat na Hvaru 1510—1514« i »Hvar kroz stoljeća«.

mnoge realne pretpostavke. Na primjer ona koja indicira da je pučkom rukovodstvu bilo jasno da se s ustankom ne smije igrati, naročito ne kad je riječ o izboru momenta ustanka.

Kao što je poznato, u izboru momenta ustanka najvažnije je: a) da se ustanak podigne u trenutku kad su mase spremne da slijede svoje rukovodstvo i da se odlučno i neustrašivo angažiraju u oružanoj borbi; b) da se ustankom počne u što povoljnijoj međunarodnoj situaciji koja će omogućiti što uspješniji razvoj borbe.

Da je pučki ustanak M. Ivanića počeo u trenutku opće spremnosti masa da slijede svoje rukovodstvo u oružanoj borbi, to je jasno iz prethodnih naših razmatranja. Što se tiče utjecaja međunarodne konstelacije na izbor momenta ustanka, mi imamo puno razloga vjerovati da hvarsko-viški pučki ustanak nije slučajno podignut u trenutku kad se Venecija nalazila u ratu s državama Cambraiske lige, koji je otežavao ili čak dugo vremena onemogućavao njezinu ozbiljniju intervenciju. Štoviše, imamo puno razloga za realnu pretpostavku da ustanak nije ugušen već na samom početku upravo zbog realne i trezvene procjene utjecaja međunarodnih faktora na borbu pučana hvarske komune.⁸⁸ Kao brodar i pomorac širokih horizonata, kao pučki vođa čije su vizije išle, moglo bi se reći, ispred vremena u kojem je živio i djelovao, M. Ivanić je morao dobro poznavati konstelaciju snaga na Jadranu i Mediteranu i položaj Venecije u cjelokupnom strategijskom kompleksu. Pojediniosti koje su mu za procjenu izbora momenta ustanka eventualno mogle nedostajati, mogao je dobiti od predstavnika rukovodstva u Veneciji Nikole (dokumenti ne spominju njegovo prezime, pa nije ni poznato), koji u mletačkom glavnom gradu nije slučajno boravio nekoliko mjeseci prije početka ustanka, a i kasnije tokom ustanka, da bi na samom izvoru opipavao strategijsko bilo Venecije, njezine namjere i mogućnosti njezine intervencije.

Što se tiče čvrste organiziranosti ustanka i vještine rukovođenja ustankom, dovoljno govori već sama činjenica da je borba trajala 4 godine, 4 mjeseca i 21 dan (od 25. V 1510. do 16. X 1514. godine) i da je ta borba u svom trajanju »rasla«, dobivala na intenzitetu, širini i masovnosti (u drugom jurišu na Hvar, 1514. godine, sudjelovalo je trostruko više ljudi nego u prvom jurišu, 1510. godine). O solidnoj pripremljenosti i čvrstoj organiziranosti ustanka svjedoči, pored ostalog, okolnost da je istodobno s ustankom na »kopnu«, pučka ratna mornarica u sastavu 30 naoružanih brodova, blokirala prilaze Hvaru. Sve ono što je poznato o ustanku i o toku borbe predstavlja nam M. Ivanića kao organizatora i stratega velikih sposobnosti.

---

⁸⁸ Odmah nakon izbijanja ustanka mletačka vlada uputila je ka Hvaru i Visu armadu providura Jeronima Contarinija. Međutim, Contarini se mogao tamo zadržati samo ograničeno vrijeme, jer je hitno morao otploviti u pravcu Krfa zbog pokreta španjolsko-napuljske i papinske flote, koju su Mlečani očekivali u južnom Jadranu. Tako će do ozbiljnije mletačke intervencije doći tek dvije godine kasnije, u ljetu 1512. godine. No, ta intervencija doživjela je poraz upravo zbog toga što je Venecija, zauzeta na drugim frontama, mogla staviti na raspolaganje generalnom providuru za Dalmaciju S. Giustignanu, svega dvije galije. Tek u rujnu 1514. godine, kad se opća situacija mletačke Republike poboljšala, Venecija je mogla uputiti ka Hvaru i Visu 15 ratnih galija i 1500 vojnika na čelu s providurom Vicenzom Capellom. Za ono vrijeme toj velikoj sili, pučani jedne male komune nisu mogli odoljeti.

O ciljevima pučkog ustanka već je bilo dosta riječi, pa na ovom mjestu nema potrebe posebno dokazivati da je borba pučana hvarske komune imala jasno izražen i taj atribut ustanka, koji ne dopušta da se ta borba naziva bunom. A ako to nije bila buna uopće, onda pogotovo nije mogla biti seljačka buna, a iz razloga koji su također navedeni, ni seljački ustanak. Što se tiče naziva »pučki prevrat«, on umnogome odgovara onome što je borba pučana hvarske komune bila u razdoblju od 1510. do 1514. godine, ali ni taj naziv sasvim ne odražava revolucionarnu i društvenu bit borbe.

Treba odmah reći da tu bit još manje odražava naziv ustanak. Ustanak je kategorija borbe, ne njezin društveno-politički sadržaj. Prema tome, kada kažemo da je oružana akcija pučana hvarske komune od svibnja 1510. god. ustanak, a ne buna, time samo kažemo da je ta akcija bila organizirana, a ne stihijska, da su joj ciljevi bili realni i jasni, a ne magloviti i irealni. Kakvi su bili ti ciljevi i što im je bio društveni sadržaj, mi time ništa ne kažemo. Ako je tako, a tako jest, onda je jasno da u definiranju događaja u hvarskoj komunici od 1510. do 1514. godine ne možemo ostati na samom nazivu »pučki ustanak«.

To je jasno već iz same leksičke prirode toga pojma. Pojam ustanak implicira »trenutak«, a ne trajanje, pogotovo ne trajanje od gotovo četiri i pol godine. Tako je u Jugoslaviji 1941. godine buknuo ustanak protiv okupatora, ali 1943. ili 1945. više to nije bio ustanak već narodnooslobodilački rat u koji je ustanak prerastao. Dakle, i pučki ustanak od 1510. godine morao je u nešto prerasti. I upravo ono u što je taj ustanak prerastao, konačno definira revolucionarnu i društvenu bit borbe pučana. Kad kažemo konačno, time želimo reći da su ti elementi bili sadržani i u samom ustanku, ali da ih je jasno definirala tek njegova dalja evolucija.

Ustanci mogu biti različiti. U historiji su najpoznatiji ustanci protiv nacionalnog i ustanci protiv socijalnog porobljavanja. Prirodno, u prvom slučaju ustanak će prerasti u nacionalnooslobodilački rat, a u drugom u građanski rat i u socijalnu revoluciju. U ovom drugom slučaju — pisao je Lenjin — »potpuno je prirodno i neizbježno da ustanak uzima više i složenije forme dugog građanskog rata [...] između dva dijela naroda. Takav rat ne možemo zamisliti drugačije nego kao niz nekih, relativno velikim vremenskim razmacima odvojenih, velikih bitaka i masu malih čarki u toku tih intervala.«⁸⁹

To upravo i jest osnovna karakteristika pučkog ustanka M. Ivanića. Taj ustanak je zaista poprimio »više i složenije forme dugog građanskog rata [...] između dva dijela naroda« — između pučana, s jedne, i plemića, s druge strane. I vođen je upravo tako (jer »ne možemo zamisliti drugačije«) da je bio »satkan« od »velikih bitaka« i — u vremenskim intervalima između njih — »masu malih čarki«.⁹⁰

⁸⁹ V. I. Lenjin, Izabrana dela, tom V, Beograd 1960, 341.

⁹⁰ Prema Sanudovim »Dnevnici«, od 25. V 1510. do 16. X 1514. godine, izvedene su slijedeće važnije operacije: Prvo, 25. V 1510. napad u Starom Gradu na 6 plemića koji su smrtno ranjeni. Drugo, slijedećeg dana masovni juriš na grad Hvar, sjedište komune; ubijeno je i ranjeno više plemića, a većina njih pobjegla je ispred ustanika na Brač, Korčulu i drugamo. Treće, odmah na početku ustanka stupila je u akciju ratna mornarica pučana od 30 naoružanih brodova i blokirala otok; ona je djelovala tokom čitavog ustanka. Četvrto, u lipnju i srpnju 1510. protiv ustanika je djelovala armada providura Jeronima Contarinija, ali bez većih

Rekli smo da su u historiji najpoznatiji ustanci protiv nacionalnog i ustanci protiv socijalnog porobljavanja. Time, naravno, nismo rekli da u historiji nije bilo ustanaka, samim tim i ratova u koje su oni prerastali, koji su sadržavali elemente i jednog i drugog, nacionalnog i socijalnog. Ako bi bile točne pretpostavke da se M. Ivanić »bavio mišlju« ne samo da »svoj kraj« oslobodi »od plemićkog zatiranja«, već i »od venecijanske vlasti«, onda bi i hvarsko-viški pučki ustanak, odnosno i čitav rat u koji je taj ustanak prerastao, imao također dvostruki sadržaj, socijalni i »nacionalni«.⁹¹ Kako smo na drugom mjestu već istakli, ovo posljednje je još u sferi hipoteza i realnih pretpostavki. No, ma kakve rezultate na tom planu dala naknadna istraživanja, nepobitna je činjenica da je ustanak M. Ivanića i rat u koji je taj ustanak prerastao imao antifeudalni karakter i obilježja socijalne revolucije.

Prema tome, događaje u hvarskoj komuni od 1510. do 1514. godine možemo definirati kao *pučki ustanak koji je prerastao u građanski rat s izraženim elementima socijalne, antifeudalne revolucije*, tj. one revolucije čije embrionalne začetke općenito nalazimo u pučkim pokretima razvijenih gradskih sredina na prijelomu srednjeg i novog vijeka, a koja će razvijenije forme i potpunije sadržaje poprimiti u građanskim revolucijama na evropskom tlu u drugoj polovini XVI stoljeća, a naročito u narednim stoljećima.

---

rezultata. Peto, od kolovoza do studenog 1512. protiv ustanika je vodila borbu ekspedicija S. Giustignana; glavne operacije su napad na Vrbosku 28. kolovoza, kojom prilikom je mjesto popaljeno i opljačkano, i napad na Jelsu 19. rujna, kojom prilikom je Giustignana teško poražen; borbe su se morale voditi i u samom gradu Hvaru, jer je u pismu od 4. IX Jeronim Capello, komandant galije, pisao da su pučani »činili teške stvari, te su čak providura prisilili da se skloni u kaštel« (hvarsku tvrđavu). Šesto, od 1. do 6. kolovoza ustanici su opsjedali Hvar, što se završilo zauzimanjem grada; tom prilikom ubijeno je 26 plemića. Sedmo, u toku kolovoza 1514. pučka ratna mornarica napadala je područje Omiša (ovaj podatak ne bilježi Sanudo, već se nalazi u predstavi izbjegle grupe hvarskih plemića u Trogir); to je vjerojatno bila odmazda za pljačku Vrboske od strane Poljičana 1512, a možda još više upozorenje Poljičanima da se drže po strani u predstojećim borbama, što bi upućivalo da su pučani bili obaviješteni o približavanju Capella. Osmo, od kraja kolovoza do sredine listopada 1514. tekla je operacija mletačke armade pod zapovjedništvom providura Vicenza Capella od 15 galija i 1500 profesionalnih vojnika — što je za ono vrijeme predstavljalo snagu koja se angažirala i protiv cijele države, a ne protiv jedne male komune; nakon izvršene koncentracije u stilu velikih pomorskih operacija, Capello je od 15. IX do 3. X izveo akciju potapanja pučkog brodogovlja, a od 3. do 15. X vođene su borbe na »kopnu«, vjerojatno po otočnim visovima.

Treba dodati da je 1513. na Hvaru vladala kuga i da za tu godinu nema gotovo nikakvih podataka. Osim toga, Sanudo i ono malo drugih izvora, ne daju cjelovitu sliku toka ustanka, samim tim ni potpunu sliku operacija u tom ustanku. Napokon, treba primijetiti da je učestalost operacija u pučkom ustanku M. Ivanića, koja je za prilike onoga vremena velika već i po onome što je navedeno i što se pouzdano zna, izravno ovisila o učestalosti mletačkih intervencija.

⁹¹ Ne izgleda prihvatljiva teza da je »od samog početka ova klasna borba na Hvaru imala i svoj nacionalni sadržaj« (Enciklopedija Leksikografskog zavoda, tom 3, str. 477). Nacija i nacionalno su kategorije (i sadržaji) kasnijih vremena, a za ono doba se može govoriti o borbi protiv tuđinske vlasti i sl.

Summary

THE SOCIAL PROGRAMME AND THE SOCIO-POLITICAL CHARACTERISTICS OF THE COMMONERS' REVOLT IN HVAR

The commoners' revolt led by Matija Ivanić (1510—1540) broke out at the turning point between the Middle and the Modern Ages in the most developed commune of Venetian Dalmatia, which owed its prosperity to the convenient location of the Hvar harbour on the main navigation route from Venice to the Mediterranean and back.

In the Hvar Commune the higher and middle classes of commoners had become a major economic force. Fishing, crafts and a large share of shipbuilding were all in their hands. The major part of the communal economy was dominated by, or on the verge of, early capitalist modes of production.

The middle and higher classes of commoners, in fact the young bourgeoisie had a growing and considerable economic power, but on the whole no political power. The members of the Great Council, the ruling body of the Commune, consisted only of noblemen. The revolt broke out mainly for these reasons.

The programme of the commoners demanded a) that the Great Council should consist both of commoners and noblemen and b) that the nobility should be subject to the same obligations as the commoners. In accordance with these demands the victorious commoners imposed an agreement on the defeated nobility, based on the idea of class equality.

Venice refused to accept and approve the agreement because it considered that realization of the idea of class equality would jeopardize the feudal system in the commune. What is more Venice was afraid lest the example of Hvar should incite other commoners to rebel.

These fears proved to be realistic. Under the influence of developments on Hvar a number of commoners' revolts broke out, spreading from the islands of Cres and Krk via Zadar, Šibenik and Split to Bar.

The task of restoring order in Dalmatia fell to the Proveditor General, S. Giustignan. In the summer of 1512 he crushed the revolts on the Dalmatian coast. However, after four months of diplomatic and armed struggle on Hvar he was totally defeated and relieved of duty because of failure.

In the autumn of 1514 Venice sent a fleet of 15 galleys manned by 1 500 soldiers under the command of Proveditor, V. Capello, to Hvar. The small commune could not resist such a force. The Hvar Folk Commune — which in a sense anticipated future development — was finally defeated.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU — INSTITUT ZA HRVATSKU POVIJEST

INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

10

ZAGREB

1977

UREDNIČKI ODBOR

Ljubo BOBAN, Ljubiša DOKLESTIĆ, Josip ADAMČEK, Hrvoje MATKOVIĆ

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

JOSIP ADAMČEK

UREDNIK

NIKŠA STANČIĆ

Radovi 10

Izdavač

**Sveučilište u Zagrebu
Centar za povijesne znanosti
Odjel za hrvatsku povijest
Zagreb, Krčka 1.**

Za izdavača

dr Josip Adamček

Prijevod

dr Vera Andrassy (engleski)

dr Blanka Jakić (njemački)

Nada Cekić (ruski)

dr Vlasta Vince (slovenski)

Lektor i korektor

Branko Erdeljac

